

החוויה שבגלות מצרים

א. חידת גלות מצרים

"חוויה" ו"גלות" – שתי מילים אלו בוודאי אינן עולות בקנה אחד. אף-על-פי-כן אנחנו ממליצים לקורא שאל ישפוט עובר לקריאתו, אלא יעשה כן רק לאחר עיון והתבוננות.

כל עצם התופעה של גלות מצרים היא חידה שרבים מתלבטים בה. "מה חרי האף הגדול הזה?"¹ למה זה נגזרה על העם גלות כה קשה עוד בטרם נהיה לעם?² לפשרה של חידה זו ניתנו הסברים רבים ע"י חז"ל, בדרך הנגלה³ ובדרך הנסתרת⁴, וכן ע"י פרשנים ראשונים⁵ ואחרונים⁶. במכלול הטעמים שנאמרו לפשר חידה זו ניתן להבחין בשלושה סוגים של טעמים, בשלושה כיווני מחשבה:

1. טעמים הרואים בגלות מצרים **עונש על חטא**: חטאו של אברהם אבינו בשאלת "במה אדעי"⁷, או בזה שלא מסר את נפשו על אשתו הצדקת בירידתו למצרים⁸, או בשל עצם ירידתו לשם בלי רשות השייט⁹ ועוד.

2. טעמים הרואים בגלות מצרים **מטרה בפני עצמה**: חישול האופי העצמי וקביעת הזהות היהודית בתודעתו של העם¹⁰, חישול האופי המוסרי¹¹, הכשרה מוקדמת של העם לקראת תפקידו ההיסטורי¹², חישול כוח הסבל כפי שמתחייב מאופייה של ההיסטוריה היהודית¹³ ועוד.

3. טעמים הרואים בגלות מצרים **שיטה חינוכית**: הכנת עם ישראל לשליחותו ההיסטורית לכל אותם ייעודים רוחניים שלהם הוא נועד, **בדרך ייחודית** שראתה לנכון ההשגחה העליונה.

מאחר שכיוון שלישי זה לא זכה להארה ראויה לשמה במקורות חז"ל ובדברי הפרשנים, ראינו צורך להרחיב בו מעט.

1. מהר"ל מפראג, גבורות ה', פרק ט.
2. ראה: זוהר, פרי שמות דף יד ע"ב; יעב"ץ על הגדה של פסח, "צא ולמד"; שמ"ר ה כב ועוד.
3. ראה: נדרים לב ע"א; שבת י ע"ב; מדרש הגדול פרי לך לך.
4. זוהר פרי לך לך, דף פב ע"ב; זוהר פרי שמות, דף יד ע"ב ועוד.
5. רמב"ן יב י.
6. אברבנאל ברי טו ד; וראה עוד "מעם לועז", שמות, עמ' סו-פא.
7. נדרים לב ע"א; מדרש הגדול לך לך.
8. רמב"ן יב י.
9. זוהר ברי דף פא ע"ב.
10. זוהר שמות דף יד ע"ב.
11. ראה לדוגמה: שמי כג ט; דבי י יז; טו יב; טז יא; ועוד.
12. זוהר פרי לך לך דף פב ע"ב.
13. ראה "מן הבאר" לרי ברש"אול זצ"ל, עמ' 226-229.

ב. הכשרת עם ישראל לקראת ייעודו ההיסטורי

הייעוד המרכזי שלשמו נוצר עם ישראל הוא פרסום שמו יתברך בעולם¹⁴, הקריאה בשם השם¹⁵, כדרך שעשה זאת מייסד האומה אברהם אבינו¹⁶. "עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו"¹⁷. "אתם עדי ואני אלי"¹⁸, ופירשו חז"ל: "אם אתם עדי – אני אל, ואם לאו כביכול אני אל"¹⁹, אין מי שמעיד על אלהותי.

לצורך הגשמת ייעודו על ישראל ללמוד בעצמו תוכנו של ייעוד זה, להבין את מהותו כדבעי. כמי שנועד להיות מורה לאנושות, ללמד תועים בינה, צריך הוא עצמו להכיר את כל יסודות האמונה, להיות חדור בדעת אלוקים ולהפנים ידיעה זו בעצמיותו כדי שיוכל להקנותה לאחרים. צורך חיוני זה חייב מתן שיעור מדוקדק וממצה לעם בנושא דעת אלוקים באופן שהדברים יחדרו ברמי"ח איבריו ובנימי נשמתו.

בשני אופנים היה ניתן להעביר שיעור זה לעם:

1. בדרך של הרצאה, ע"י קיום כנס רעיוני למטרת לימוד יסודות האמונה ותוכנו של הייעוד ההיסטורי.

2. בדרך של חוויה עצמית, דרך של התנסות אישית. מתוך התנסות וחוויה בלתי אמצעיות אלו תצמח ההכרה, ייספגו הלימודים והדיעות בנשמה.

ההשגחה העליונה בדרך השנייה. גלות מצרים על-פי גישה זו היא אפוא שיטת חינוך, דרך הסברה, שיעור מרתק ומאלף בנושא דעת ה' בדרך של המחשה.

הקב"ה – **המורה**: "אני ה' אלוקיך מלמדך להועיל, מדריךך בדרך תלך"²⁰.

עם ישראל – **התלמיד**: "הכרתי גוים נשמו פנותם... אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר"²¹. "אין פורענות באה לעולם אלא בשביל ישראל"²². "טוב לי

שיתקשה לבו של פרעה כדי שתכירו את גבורתי"²³.

פרעה – הוא **הלוח**, אמצעי המחשה שעליו הקב"ה מדגים את השיעור.

ג. יתרונותיה של החוויה העצמית כדרך לימוד

הכול מכירים את דרך ההרצאה, העברת רעיונות בשיטה של שיעור פרונטאלי.

היה אפשר להכשיר את עם ישראל לקראת ייעודו בשיטה זו, בתסריט כזה: צאצאי אברהם יצחק ויעקב יכלו לשבת בשלווה ונחת בארץ כנען, לפרות ולרבות כדרך כל הארץ. ביום מן הימים, כשהיו מגיעים למספר שבו יהיו ראויים לפי דעת ההשגחה העליונה

14. "ישראל מספרים תהלות ה', כח גבורה העליונה, במלוא תפארת מעשיו בכל מקומות ממשלתו, מעולם ועד העולם, ומרומם על כל ברכה ותהלה. זהו גורל ישראלי" (אורות, עמ' יח).

15. ראה אורות, עמ' קלו.

16. ראה ברי' יב ח; יג ד; וראה רמב"ם הלכות ע"ז, פ"א א-ב ועוד.

17. ישי' מג כא.

18. שם מג יב.

19. ילקוט שמעוני, ישעיהו מג.

20. ישי' מח יז.

21. צפ"ג ו-ז; וראה רשי"י שמי' ז ג, ד"ה ואני אקשה.

22. יבמות סג ע"א.

23. רשי"י שמי' ז ג.

לייעודם, היה מופיע נביא בארץ כנען, מכריז על קונגרס כללי לבני אברהם יצחק ויעקב, ומחליט על "כנס היסוד" במטרה להכתירם לעם. בכנס-יסוד זה היו ניתנות הרצאות עיוניות ללימוד יסודות האמונה ולהכרת תוכני הייעוד והמשימות ההיסטוריות שעל העם למלא.

במסגרת הכנס הזה היו מקבלים מצע לאומי, הייתה נקבעת מגילת היסוד, וייתכן שבסיום הכנס וימי העיון היו מונפקות למשתתפים פנקסי חבר לאות שייכותם לאומה המיוחדת הנבחרת, וכך היו יוצאים לדרך...

ניסיונו מלמדנו מה מועטה היא השפעתם של הרצאות וימי עיון כאלה, ובייחוד כשאין מתן שכרם בצד אלא קבלת משימות ומטלות. כל בר דעת היה מטיל ספק גדול בהצלחת המבצע כולו, מפקפק בהיענות לקריאה, בהזנחת כל העיסוקים ובנכונות לבוא לשמוע הרצאות עיוניות. הפלפלים והלמדנים היו בוודאי מעלים הסתייגויות, מבקרים ומשיגים השגות, והחכמים בעיניהם היו גם מעלים צחוק לעגני מתחת לשפמם...

אחרת, אחרת לגמרי, חשבה ההשגחה העליונה. היא כאמור העדיפה את דרך החוויה האישית וההתנסות העצמית. בדרך של עצות מרחוק מאת גדול העצה ורב העליליה נרקמה התכנית של גלות מצרים, להכשיר באמצעותה את ישראל לקראת ייעודו. "ויישלחו מעמק חברון"²⁴ – מאותה עצה עמוקה של הצדיק הקבור בחברון, לקיים מה שנאמר²⁵: "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם"²⁶.

ממפלאות תמים דעים יצאה התכנית המופלאה של גלות מצרים – שבמקורה הייתה אמורה להיות **גירות בלבד**, והמצרים בזדון לבם הוסיפו את ממדי **העבדות והעינוי**²⁷ – כפרק של התנסות עצמית, שבאמצעותה יינתן שיעור כלל-עולמי להכרת דעת אלוקים, אחר ש"הבורא נשתכח מפי כל היקום ומדעתם"²⁸. שיעור זה תפקידו להביא להתגלות מחודשת של האלוקים בטבע ובהיסטוריה, להחזיר למודעות האנושית את יסודות האמונה שהם תנאי ליסוד קיומו של עולם. "אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתיי"²⁹. מי שקרוב ומצוי בעולם החינוך וההוראה יודע שאין תחליף לשיעור הניתן בצורה חווייתית, בדרך מרגשת מלאת חיות ומלווה באמצעי המחשה.

מורה הרוצה לנטוע בלב תלמידיו זיקה לטבע ולאהבתו, אל יעביר לפניהם הרצאה עיונית על הנושא, אלא יפגישם מפגש חי, טבעי ומרגש עם עולם הטבע עצמו. בוקר אחד עם תחילת הלימודים יפתיע המורה את תלמידיו: "תלמידים! – יפנה אליהם בחביבות – הניחו את הילקוטים, הספרים ומכשירי הכתיבה, היום אנחנו יוצאים לטיול בחיק הטבע". נקל לתאר את ההתפעלות הנפשית הספונטאנית שבה יגיבו התלמידים... ושם תוך טיול מהנה, כשהמורה מפגיש את תלמידיו עם יפי עולם בראשית, הוד קדומים, עם הניחוח של פרחי הבר ולבלובי עשבי שדות מוריקים ועוד, הוא מקנה להם את הזיקה ואת האהבה אל עולם הטבע. אין ערוך לתוצאות מרשימות שיינטעו בלבם בעקבות מפגש

24. ברי' לו' יד.

25. שם טו' יג.

26. רשיי' ברי' לו' יד, על יסוד ב"ר פ"ר פ"ב יג.

27. בזה מבקשים אנו לתת הסבר לשאלה העשויה להישאל: וכי בשביל הצורך להשתמש בדרך של המחשה כדאי היה כל השעבוד שעם ישראל עבר עם כל כך הרבה סבל? ראה תרגום על הפסוק בתה' קה' כה:

"הפך לבם לשנוא עמו", אף כי המדרש בשמ"ר א' ח נקט דרך אחרת.

28. רמב"ם הלי' ע"ז, פ"א ה"י"ב.

29. ירי' לא' כה.

חי ומרגש שכוח, מלא חוויות בעולם הפורח... כיוצא בזה בהקניית תכנים וערכים במישורי חיים אחרים. דרך ההתנסות העצמית היא הדרך האידיאלית, המבטיחה תוצאות נפלאות³⁰.

החוויה העצמית וההתנסות האישית הן הדרך הבטוחה והברוכה ביותר לקבוע ערכים בנפש ולחרות רשמים בעומק הנשמה. זו בדיוק הדרך שאותה נקט הקב"ה כמורה טוב בלמדו את ישראל ובהכשירו אותו לקראת ייעודו.

גלות מצרים היא אפוא שיעור מרתק באמונה בדרך של המחשה, מעין "יציאה לחיק הטבע", הופעת האלוקים והתגלותו בצורה ישירה לתוככי החוויה, עד ש"אפילו עוברין שבמעיי אמן אמרו שירה"³¹, ותינוקות המוטלים על ברכי אמן הורו באצבע ואמרו: "זה אלי ואנוהו"³².

בדרמה האלוקית הזו – גלות מצרים והיציאה ממנה – בהתרחשות ההיסטורית המתחוללת קבל עם ועולם, ישראל הוא **גיבור העלילה**. כל העיניים של כל באי עולם מופנות אליו בתימהון ובסקרנות. הכול משתאים ושואלים: בן מי זה העלם שבעבורו משתנים כל סדרי בראשית, מזדעזעים כל חוקי ההוויה והטבע³³, ממלכות ואימפריות מטות תחתיהן מפניו³⁴, מלכים יורדים מכיסאותיהם³⁵ ואילייהם כורעים ונופלים³⁶? בן מי זה העלם אשר למענו מתחוללים נסים, אותות ומופתים והתרחשויות פלאיות, עד אשר עולם ומלואו נפעמים לשמעם?³⁷ בן מי זה העלם אשר הבראה וכל צבאיה כולם עומדים דוממים מול הוד קדושתו ושיא רוממותו אשר זכה לה³⁸, מלאכי מרום טופפים לעומתו ושרפי שחק אומרים קדוש! "מלכי צבאות ידון ידון... רכב אלוקים רבתיים אלפי שגאן, ה' בם, סיני בקודש"³⁹.

בן מי זה העלם!! קול ה' בכח, קול ה' נאדר בקודש, אומר: "בני בכורי ישראל"⁴⁰. "כי נער ישראל ואהבהו, וממצרים קראתי לבני"⁴¹. "ואומר אליך שלח את בני ויעבדני, ותמאן לשלחו, הנה אנוכי הורג את בנך בכורך"⁴².

ואכן, האזיקים שעל יד העבד הוסרו, והשלשלאות שכבלו את רגליו נשתברו. הבן השתחרר ויצא לחירות עולם קבל עם ועולם, "ובני ישראל יוצאים ביד רמה"⁴³. הממלכה

30. פרשנים רוצים לראות בדרך זו את מהלכיו של יוסף כשרצה לעכב את בנימין. הוא התכוון להביא את האחים למצב שבו יצטרכו לוותר על אח, ולבחון אותם אם אמנם יעשו זאת. ועיין עוד "פרק דרך ארץ", המובא בסוף ספר "ראשית חכמה", ושם דף רסג ע"א, שבדרך דומה הקנה ר"ע לתלמידיו פרקי נימוס בסעודה.

31. סוטה ל ע"ב.

32. ראה סוטה ל ע"ב; יא ע"ב.

33. עשר המכות חוללו, כידוע, שינוי בכל חוקי הטבע ובסדרי בראשית.

34. ראה שמי ז ג ורש"י שם.

35. "כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך" וגוי (שמי ט טו).

36. "ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים" (שמי יב יב).

37. "שמעו עמים ירגזון" (שמי טו יד); "כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף" (יהו ב י); "ונשמע וימס לבבנו" (יהו ב יא).

38. "כשתן הקב"ה את התורה צפור לא צייץ, עוף לא פרח, שור לא געה" וגוי (שמי"ר כט ט).

39. תהי סח יב-יח.

40. שמי ד כב.

41. הוי יא א.

42. שמי ד כג.

43. שמי יד ח.

האדירה, האימפריה השלטת, חורקת שן ואין לאל ידה. "ויהי בעצם היום הזה הוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים על צבאותם"⁴⁴. "ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים"⁴⁵. "בחדש הראשון, בחמשה עשר יום לחדש הראשון, ממחרת הפסח, יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים... ומצרים מקברים את אשר הכה ה' בהם כל בכור"⁴⁶.

בעצם היום, ביד רמה, לעיני כל מצרים, עם של עבדים מוכים, נרדפים, משוללי חירות, חסרי כבוד עצמי – לפתע נזקפת קומתם, זוכים בחירות המוענקת להם מיד אדון החירות והופכים להיות צבא ה' עלי אדמות, שליחי ההשגחה העליונה בעולם. כך, בדרמטיות נפלאה שאין דומה לה עלה ישראל על במת ההיסטוריה, כך דרך כוכבו בהדר ובגאון. "כי כה אמר ה', בורא השמים הוא האלוקים, יוצר הארץ ועושה, הוא כוננה... לא בסתר דברתי, במקום ארץ חושך, לא אמרתי לזרע יעקב תוהו בקשוני..."⁴⁷. וכדרך שעלה ישראל על במת ההיסטוריה, כך יהיה המשך דרכו, וכך יהיה אופי מסכת חייו לדורות. "נגד כל עמך אעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגויים"⁴⁸.

הנה כי כן זהו כוחה של הוראה בדרך של חויה. אלו הם גדולתה והדרה של ההשגחה העליונה, שבחרה בדרך זו להכשיר את ישראל לקראת ייעודו. כלום אפשר היה להגיע להישגים מרשימים ולגבהים רמים כאלה ע"י הרצאות באולמות חשוכים, ע"י כינוסים מהוקצעים, יהיו מוצלחים ככל אשר יהיו?

ד. הלימודים שרכש ישראל בדרך החוויה של גלות מצרים

דרך החוויה הבלתי אמצעית של גלות מצרים, דרך ההתנסות האישית העצמית, למד ישראל את כל הנחוץ לו לשעה ולדורות – באמונה, בשכל, ברגש ובמעשה – כדי למלא את ייעודו כשליח וכמורה לאנושות:

1) דעת אלוקים – מתוך ליל בלהות בחוצות מצרים, "ותהי צעקה גדולה במצרים, כי אין בית אשר אין שם מת"⁴⁹, כאשר המלאך המשחית מבחין בין טפה של בכור מצרי לבין בכור ישראלי, "ועבר ה' לנגוף את מצרים, וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות, ופסח על ה' על הפתח, ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף"⁵⁰ – למד ישראל להכיר את האל האחד, שאין בלעדיו בשמים ובארץ. "ועברתי בארץ מצרים... והכיתי כל בכור"⁵¹, אני – ולא מלאך, אני – ולא שרף, אני – ולא שליח, אני ה' – אני הוא ולא אחר"⁵². "אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלוקים אין עוד מלבדו"⁵³.

44. שמי יב נא.

45. שמי יב מא.

46. במי לג ג-ד, ובמדרש שמי"ר טז ג: "היו המצרים רואים בכוריהם הרוגים ואלוהיהן שחוטים ולא היו יכולים לעשות כלום".

47. ישי מה יח-יט.

48. שמי לד י.

49. שמי יב ל.

50. שם יב כג, ובשמו"ר יח ב: "היה הקב"ה פוסע בין ישראל ומצריים והיה נוטל נשמתו של מצרי ומניח נשמתו של ישראלי".

51. שם יב יב.

52. הגדה של פסח על הפסוק, על יסוד מכילתא פ"ז ז מה.

53. דבי ד לה.

2) יסודות האמונה – במהלך שיעור מאלף באמצעי המחשה מרתקים של **דצ"ך** **עד"ש באח"ב** למד ישראל את יסודות האמונה העיקריים: מציאות, השגחה, יכולת, שכר ועונש⁵⁴.

3) קרבת אלוקים ותפילה אליו בשעת צרה – מתוך פרפורי נשמה, כציפור לכודה ואין מפלט לה, למד להכיר את ריבונו, את גואלו האחד, מושיעו. "למה היו [ישראל] דומין [על הים]? ליונה שברחה מפני הנץ ונכנסה לנקיק סלע, והיה שם נחש מקנן. אם תכנס לפנים – הרי הנחש נושף. ואם תצא לחוץ – הרי הנץ עומד בחוץ. מה עשתה? התחילה צווחת ומטפחת באגפיה כדי שישמע בעל השוכך ויבא ויצילה. כך היו ישראל דומים על הים: לירד לים לא היו יכולים, שעדיין לא נקרע להם; לחזור לאחוריהם לא היו יכולין, שכבר פרעה הקריב; מיד נתנו עיניהם בתפילה⁵⁵: "ויצעקו בני ישראל אל ה'".⁵⁶

4) ערך אדם וכבודו כנבוא בצלם אלוקים – מתוך מרירות נפשית ונקיעת נשמה למד ישראל להכיר את ערך האדם וכבודו, הסכין לדעת עד אילו מעמקים של שפלות מסוגל האדם לרדת כשהוא נטול אלוקים, חסר אמונה. "ואהבתם את הגר – כי גרים הייתם בארץ מצרים"⁵⁷. "וגר לא תלחץ, ואתם ידעתם את נפש הגר, כי גרים הייתם בארץ מצרים"⁵⁸.

5) עמידה איתנה במלחמת החיים – מתוך כריעה תחת סבל נורא, מתוך שעבוד מפרך גוף ונפש, למד ישראל לעמוד עמידה בכל סבלות החיים, סיגל לעצמו כושר הישרדות בכל המצבים. גם הקשה שבמארות החיים, היריקה שהגלות יורקת לתוך נשמתו מתוך בוז ולעג, לא תשבור את רוחו. הוא למד לעמוד בכל התנאים לבלי חת. "ואת הצפור לא בתר"⁵⁹ – "את הכל שברה העריצות המצרית, רק לא את סבלנות היונה ומסירות הכנעתה, רק לא את מעוף הצפור המתרוממת אל גבהי שחקים"⁶⁰. "והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים, והצלתי אתכם מעבודתם וגאלתי אתכם בזרוע נטויה"⁶¹.

6) עולם האמונה והשירה – בשיאה של היציאה ממצרים זכה ישראל לשיא ההתגלות של יד ה'. "ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי"⁶². הוא התעלה למרומי ההשגה, עד שמעצמת ההתפעלות הנשמית התפרצה השירה והשתפכה מאליה. שירה זו ינקה מתוך אמונה, מתוך התעלות נפשית, ונתנה ביטוי למעיין הנשמה בהתגלותו. "וירא ישראל את היד הגדולה... ויאמינו בה'... אז ישיר משה ובני ישראל"⁶³. הראייה הגדולה הביאה אותם לכלל אמונה, ומתוך אמונה באו לידי שירה. "בשכר שהאמינו אבותינו בה', זכו ושרתה עליהם רוח הקודש ואמרו שירה"⁶⁴.

54. ראה על אתר פרשנים שעמדו על כך.

55. שמי יד י.

56. מכילתא בשלח פרי ב יג; שהש"ר ב ב; וראה עוד שמי"ר פרי כא.

57. דבי י יט.

58. שמי כג ט.

59. ברי טו י.

60. פי הרב הירש להגדה של פסח, "נחלת השרי", עמי 72.

61. שמי ו ה.

62. מכילתא בשלח.

63. שמי יד לא; טו א.

64. מכילתא בשלח פרי י לא.

היה זה חיזיון אשר חיכתה לו ההשגחה מראשית ימי ההיסטוריה, ורק עתה זכה לבוא לידו גילוי.

"יפיה פתחה בחכמה⁶⁵ — מיום שברא הקב"ה את העולם ועד שעמדו ישראל על הים לא מצינו אדם שאמר שירה להקב"ה, אלא ישראל. ברא אדה"ר — ולא אמר שירה. הציל אברהם מכבשן האש ומן המלכים — ולא אמר שירה. וכן יצחק מן המאכלת — ולא אמר שירה. וכן יעקב מן המלאך ומן עשו ומן אנשי שכם — ולא אמר שירה. כיון שבאו ישראל לים ונקרע להם — מיד אמרו שירה לפני הקב"ה, שנא': 'אז ישיר משה ובני ישראל... אמר הקב"ה: לאלו הייתי מצפה... הוי: 'פיה פתחה בחכמה⁶⁶."

7) שכנוע סופי ביסוד הנבואה — במעמד המרשים והחד פעמי, מעמד הר סיני, התעלה ישראל מעל לדרכי התעיה האנושית בחיפושיה לשווא אחר האלוקים⁶⁷, השתחרר מכבלי הגישושים המיסטיים האפלים⁶⁸, ניצל מציפורני הטומאה האלילית החשכה הלופתת את הנשמה עד למחנק — ע"י ההתגלות האלוקית בסיני. נפתחו השמים והוא ראה מראות אלוקים. "היום הזה ראינו כי ידבר אלוקים את האדם וחי⁶⁹".

8) תורה משמים — מתן תורה היה גולת הכותרת של כל העלילות הקשורות בגלות מצרים וביציאה ממנה, נקודת השיא שהועמדה כתכלית כל ההתרחשויות כולן, ונקבעה כמגמה העליונה של כל הוויה כולה. בזה באה יציאת מצרים לידי המטרה שהוצבה לה. "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלוקים על ההר הזה⁷⁰". "תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית, א"ל: אם ישראל מקבלין את התורה אתם מתקיימין, ואם לאו — אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו⁷¹". "אתה נגלית בענן כבודך... ללמד לעמך תורה ומצוות⁷²".

ה. גלות מצרים — הסתר המכשיר לקראת התגלות

גלות מצרים הייתה בפן מסוים הסתר אחד בסדרה של חמישה הסתרים שנועדו להיות בהיסטוריה על פי הנהגתו יתברך⁷³. "הזמן הראשון [הסתר ראשון] היה כל שני אלפים תוהו⁷⁴ ובפרט **גלות מצרים**. זהו זמן שהאל ב"ה מסתתר לגמרי מעולמו, כאילו חייו עזב ה' את הארץ, אינו רואה ואינו שומע מעשי בני אדם... מסתיר הוא את משפטו המתוקן ומניח העולם בתוהו ובוהו⁷⁵".

אבל דווקא הסתר זה של גלות מצרים הכין והכשיר את ההתגלות האלוקית בעולם בממדים שאין דומים להם. "אכן אתה א"ל מסתתר אלוקי ישראל מושיע⁷⁶". התגלות זו

65. משלי לא כו.

66. שמי"ר כג ד.

67. ראה שירו של שלמה אבן גבירול "כתר מלכות", פסקה המתחילה במילים "כל היצורים עבדיך ועובדיך".

68. "כי הגויים האלה... אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו" (דבי יח יד).

69. דבי ה כא.

70. שמי ג יב.

71. שבעות פח ע"א.

72. מוסף לראש השנה.

73. ראה "דעת תבונות" לרמח"ל (מהדורת פרידלנדר), עמ' קמ.

74. ראה סנהדרין צז ע"א.

75. "דעת תבונות", עמ' קמ-קמא.

76. ישי מה טו.

נקבעה ע"י ההשגחה העליונה שהיא תצא לאור עולם באמצעות עם ישראל, שכאמור, היה גיבור העלילה וההתרחשויות של גלות מצרים והיציאה ממנה.

"כי הנה עיקר הנבראים הוא – האדם. ועיקר האדם – כנסי... וכל מגמתו ית' בכל סדרי השפעתו [ההסתרים וההתגלויות] היא לעומת כנסיי, שכל הכוונה אליה תמיד, כענין שנאמר⁷⁷: "נפלאותיך ומחשבותיך אלינו". ועל כן מקבילים הם ודאי סדרי ההשפעה וסדרי מציאותם של ישראל⁷⁸.

בגלות מצרים, בתוך ההסתר עצמו, התגדלה והתעצמה האהבה הגדולה בין עם ישראל לאביהם שבשמים.

"פתחי לי אחותי רעיתי יונתי **תמתי**⁷⁹ – אל תקרי **תמתי** אלא **תאומתי**. מה התאומים הללו, אם חשש אחד בראשו, חברו מרגיש, כך אמר הקב"ה, כביכול: 'עמו אנכי בצרה'⁸⁰ אמר לו הקב"ה למשה: אי אתה מרגיש שאני שרוי בצער כשם שישראל שרויים בצער?! הוי יודע ממקום שאני מדבר עמך, מתוך הקוצים, מתוך הסנה. כביכול – אני שותף בצערך"⁸¹.

וביציאת מצרים, בעצם הענקת החירות, התגלו האהבה, החיבה והשעשועים של האב כלפי בנו, "בני בכורי ישראל"⁸². "כי הנה הקב"ה עם ישראל כאב אל בנו, וכאיש אל אשת נעוריו, אשר כל תשוקתו ית' אלינו, כענין שנאמר⁸³: "אני לדודי ועלי תשוקתו"... הקב"ה תאב להשתעשע עם ברואיו ושמח בהם... והעיקר בכל זה הוא ישראל... וכל שאר הברואים תלויים רק בהם"⁸⁴.

כל גילויי האהבה ועצמת החיבה והשעשועים הללו התאפשרו אך ורק באמצעות החוויה העצמית, בדרך ההתרשמות האישית שבה בחרה ההשגחה העליונה להכשיר את ישראל לקראתו תפקידו וייעודו ההיסטורי. השייכות והקרבה לאלוקים, התשוקה והדבקות בו יתברך, החיבה, האהבה והשעשועים הדו־סטריים בין כנסת ישראל לקב"ה, דעת אלוקים ויסודי האמונה, עולם השירה וההתעלות הנשמית, ערכים חינוכיים ומוסר אלוקי, כבוד האדם בתור נברא בצלם אלוקים וערכי אנוש יסודיים – כל אלה ועוד הוטבעו ברמ"ח איברים ובדם התמצית של כנסת ישראל, נספגו ונחרתו עמוק בנשמתה באמצעות החוויה העצמית והבלתי אמצעית של גלות מצרים והיציאה ממנה. אכן נשגבה היא דרך ההשגחה, נפלאות עד מאוד דרך חינוכה. "**נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד**"⁸⁵. "**רבות עשית אתה ה' אלוקי, נפלאותיך ומחשבותיך אלינו, אין ערוך אליך, אגידה ואדברה, עצמו מספר**"⁸⁶.

הבנה עמוקה זו באופן התגלותה של האמונה היהודית בעולם ובדרך עלייתו של עם ישראל על במת ההיסטוריה, קיבלה את ביטוייה בצורה חודרת ומרשימה בספרו הנפלא והפופולארי של ריה"ל, ספר הכוזרי.

- 77. תהי מ ו.
- 78. "דעת תבונות", עמ' קסה, קסז.
- 79. שה"ש ה ב.
- 80. תהי צא טו.
- 81. שמ"ר ב ה.
- 82. שמ"ד כב.
- 83. שה"ש ז יא.
- 84. "דעת תבונות", עמ' קכ.
- 85. תהי קלט יד.
- 86. תהי מ ו.

להלן פסקה אחת הקשורה לענייננו:

"אמר הכוזרי:

הודיעני נא, איך קמה דתכם? איך נתפשטה ונתקבלה? איך הגיעו הדיעות לידי הסכס לאחר שהיו חלוקות? ובמשך איזה זמן הונחו יסודות הדת, עליהם נבנתה, ואחר כך נתחזקה, ולבסוף נשלמה?⁸⁷

אמר החבר:

החוקה שמקורה בא־לוה, קמה פתאום. נאמר לה: היי! – ותהי. ממש כבריאת העולם...

אמר הכוזרי:

ברור הדבר, כי כל זה פעולת הענין האלקי. תורה שנתנה במופתים כאלה, חובה על כל רואיהם לקבלה. כי בלב איש מהם לא יעלה ספק כלשהו, פן יש בזה מעשה כשפים, או אחיזת עיניים... כי, אם היס והבקעו ועברס בתוכו לא היו כי אם פרי דמיונם, **הרי שאף יציאתם מעבדות ומות משעבדיהם ולקחת שללם והשאר ממונם בידיהם לא היו כי אם בדמיון**, וסברה כזאת אינה כי אם עקשות של אפיקורסים⁸⁸.

ובאותו אופן שדעת אלוקים נתפרסמה בעולם ביציאת מצרים באמצעות עם ישראל, והיא מתפרסמת כך במשך כל הדורות⁸⁹ – כן גם לעתיד לבוא ימשיך ישראל בנאומו ההיסטורי⁹⁰ לקרוא בשם ה', להפיץ דעת ה' בעולם, ולעבדו שכם אחד⁹¹. "עוד יקרא ישראל את אשר קרא צור מחצבו⁹²... עוד ישמעו כל מורדי ארץ, עוד יאזינו כל כופרי תבל, ישובו כל אשר בהם ניצוץ של חיים, יתעלו נשמות מתחתיות ארץ, ירומו אומללים מירכתי בור, יבואו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו להי בהר הקדש בירושלים"⁹³.

- 87. ספר הכוזרי מא, סעיף פ; ושם בהמשך הכוזרי מנסה למצוא קווי דמיון בין התפתחות הדת היהודית לבין כל התרבויות האחרות, רעיון שנסתר ע"י החבר היהודי.
- 88. ספר הכוזרי מא, סעיפים פ-פא; פד.
- 89. ראה "חובות הלבבות", שער הבחינה, פ"ה.
- 90. ראה אורות, עמ' קלו.
- 91. ראה צפי ג ט.
- 92. אברהם אבינו.
- 93. אורות, עמ' קלו.